

who cares

Ontwerpprijsvraag voor nieuwe
vormen van wonen, zorg en ondersteuning

www.prijsvraagwhocares.nl

Briefadvies n.a.v. de ontwerpprijsvraag WHO CARES
Maart 2018

De urgentie van WHO CARES

Er is een inhaalslag nodig. Een nieuw hoofdstuk in de lange en rijke Nederlandse traditie van nauwe banden tussen volkshuisvesting en gezondheidszorg. De maatschappelijke en demografische ontwikkelingen gaan te snel voor onze woonwijken. Woningen, straten en voorzieningen voldoen niet meer aan de wensen en noden van huidige en toekomstige bewoners. Hoe kunnen woonwijken toekomst- en levensloopbestendig worden gemaakt?

Met de ontwerprijpingsvraag WHO CARES gingen de initiatiefnemers in op die gevoelde urgentie tot nieuwe combinaties tussen wonen en zorg. Hun open oproep aan ontwerpers, zorgprofessionals, bestuurders en alle andere betrokkenen leverde een rijke oogst aan innovatieve ontwerpen en toekomstgerichte ideeën. Klaar om in praktijk te brengen. De eerste gemeenten hebben die stap al gezet.

Meer dan 800 mensen hebben hun beste denken en kunnen ingezet voor het creëren van nieuwe oplossingen voor toekomstbestendige wijken. Dit heeft geresulteerd in ruim 150 inzendingen, waarvan er 15 zijn uitgewerkt en waarvan er 5 tot winnaar zijn benoemd.

Minstens zo belangrijk is dat in het proces van de prijsvraag al hechte banden zijn gesmeed tussen en in deelnemende gemeenten, betrokken zorgorganisaties, multidisciplinaire teams, en niet te vergeten de bewoners in de wijken. Er is veel animo en ambitie om deze prille netwerken verder uit te bouwen tot een Community of Practice. Zo'n gemeenschap kan het vraagstuk van WHO CARES met ambitie, zin voor experiment en optimistische daadkracht te lijf gaan.

In deze bijlage schetsen we de ervaringen opgedaan tijdens de prijsvraag WHO CARES. Daarnaast doen we aanbevelingen voor het vervolg, met als belangrijkste de oprichting van een Community of Practice.

Alles is veranderd behalve onze woonwijken

Het aantal ouderen neemt toe. Al in 2019 is de helft van de volwassenen in Nederland 50-plusser. Bij het ouder worden neemt de ziektelast toe, zijn er meer chronische aandoeningen, zijn mensen vaak minder mobiel en wordt het netwerk van mensen vaak kleiner. Over 30 jaar zullen er bovendien meer ouderen (65+) dan ooit op zichzelf wonen: in 2050 wonen 1,2 miljoen vrouwen alleen, de 65-plus weduwnaars, exen en alleenstaanden bereiken in dat jaar de 650 duizend, berekent CBS-demograaf Jan Latten. Zijn er dan voor hen geschikte woningen?

Over 30 jaar bestaat de woningvoorraad voor het overgrote deel uit woningen die er nu al staan. Op de huidige woningmarkt domineert het rijtjeshuis, terwijl het aantal mensen dat in gezinsverband leeft afneemt. Andere samenlevingsvormen vragen om andere huizen en wijken. Dat geldt niet alleen voor ouderen. Er kan sowieso meer worden aangesloten bij de diversiteit in de stad: ook jongeren met een beperking, mensen met psychische aandoeningen, dak- en thuislozen en migranten.

Ook de zorg verandert. Er is meer aandacht voor de kwaliteit van leven. Het liefst wonen we zo lang mogelijk zelfstandig, ook als we zorg nodig hebben. Veel zorg en ondersteuning kan met hulp van technologische innovaties thuis verleend worden. Maar er zit een grens aan. Er valt een gat tussen thuis en verpleeghuis en tussen thuis en ziekenhuis. Zeker voor de mensen die niet over een sterk sociaal netwerk beschikken. Niet iedereen is even redzaam: sociale segregatie ligt op de loer.

Nieuwe concepten zijn hard nodig

- **Wonen en zorg** zijn uit elkaar gegroeid. Het bij elkaar brengen van de domeinen levert meerwaarde op: zorg krijgt invloed op woonomgeving en mobiliteit, terwijl ontwerpers creativiteit inbrengen. Samenbrengen van domeinen kan ook het gat dichten dat is ontstaan tussen intramurale en extramurale zorg. Beide gaan over wonen en zorg, maar bij de eerste ligt de nadruk te veel op de zorg en bij de tweede op wonen.

- **Experimenteer.** De vernieuwende inzichten van de ontwerpteams zijn een pleidooi voor meer ontwerpkracht op de grens van wonen en zorg. Experimenteerruimte is nodig. Te vaak wordt vanuit generieke oplossingen gedacht. Wees alert op het bijzondere en verlies niet zo veel tijd aan eindeloos overleg en dichtregelen.

- **Typologieën.** De huidige woningvoorraad past niet meer bij de actuele behoeften aan zorg, ondersteuning en woonvormen. Dat geldt niet alleen voor de naoorlogse wijken, maar ook voor woonwijken die nu gebouwd worden. Nog steeds ligt de focus op gezinnen, terwijl Nederland vergrijst en er steeds meer mensen alleen wonen. Er is een grote behoefte aan andersoortige woningen dan het flatje of rijtjeshuis. Dat er veel meer mogelijk is, laat de oogst van de prijsvraag zien. Er wordt te weinig ingespeeld op de wensen en behoeften van de bewoner. Bovendien is de oudere van nu niet de oudere van de toekomst.

- **Tussenvormen.** Tussen thuis wonen en wonen in een instelling is een niemandsland ontstaan. Hier is een ernstig tekort aan tussenvormen. Het schort ook aan opvang na ziekenhuisopnames, die steeds korter worden.

- **Renovatie.** De focus bij het opknappen van bestaande woningen ligt op snel en goedkoop. Een breder perspectief is nodig: maak woningen geschikt voor zorg aan huis en renoveer met oog voor sociale samenhang in de buurt. Dit is ook het moment om daarbij duurzame energieoplossingen te integreren.

- **Woningcorporaties.** Bij het realiseren van nieuwe vormen van wonen en zorg ligt ook een kans voor woningcorporaties. Zij kunnen een verbindende schakel vormen in de wijken. Nieuwe wetten en regels hebben gezorgd voor scheidslijnen, terwijl de corporaties juist weer meer ruimte zouden moeten krijgen om mee te doen in sociale initiatieven.

- **Preventie.** Bewegen en ontmoeting zijn belangrijk voor een goed leven, maar is daar ruimte voor in de wijk? Voor sommige mensen is de deur uitgaan al een hele opgave. Voor veel mensen voelt de samenleving te groot en onveilig. De leefbaarheid van wijken staat onder druk. Dan gaat het om toegankelijkheid, (bereikbaarheid van) voorzieningen, luchtkwaliteit, verblijfskwaliteit, hittestress, wateroverlast, leefbaarheid en aantrekkelijkheid.

- **Openbare ruimte.** In het openbare gebied domineert de auto. De auto bracht emancipatie en vrijheid maar ook grote afstanden tussen wonen en werken en afstanden binnen sociale netwerken (de gemiddelde afstand tussen ouders en kinderen is 30km). De auto heeft de openbare ruimte anoniem gemaakt en onveilig.

- **Geld en geluk.** In de aantrekkende markt lijkt de snelle winst belangrijker te zijn dan maatschappelijke waarden en baten die over langere termijn rendement opleveren zoals gezondheid, geluk en zorgpreventie. Wat het ingewikkeld maakt, is dat deze maatschappelijke opbrengsten en besparingen lastig te kwantificeren zijn.

- **Investeer.** Het blijft lastig om te investeren in preventieve maatregelen voor toekomstbestendige omgevingen. Daar speelt dat de baten van investeringen niet altijd neerslaan bij de investeerder en pas zichtbaar zijn over langere tijd. Bovendien zijn baten van preventie moeilijk aan te tonen. Wel zijn er signalen dat investeerders en zorgverzekeraars samen werken aan nieuwe mogelijkheden.

- **Financiering.** Er is een sterke behoefte aan nieuwe financieringsvormen om innovatieve projecten mogelijk te maken, bijvoorbeeld een bundeling van de Wmo, Wlz en Zvw.

- **Doolhof.** Veel mensen ervaren het Nederlandse zorgstelsel als een doolhof van wetten en regelingen. Dat leidt tot onzekerheid over de toekomst en stress bij een toch al kwetsbare groep wijkbewoners. Zij missen overzicht en controle over hun situatie.

De kunst van het samenwerken

WHO CARES principes

De initiatiefnemers van WHO CARES willen een nieuwe kijk op wijken, wonen en zorg. Met verbeelding en ontwerpkracht. Met oog voor technologische innovatie. Met teams die bestaan uit mensen die over de grenzen van hun vakgebied heen kijken en contact maken met buurt en bestuur. De analyse van de oogst aan plannen en ideeën, de debatten tussen juryleden en gesprekken met allerlei betrokkenen, hebben, samengebald, vijf principes aan het licht gebracht, die voor zo'n benadering van belang zijn.

a. Maatschappelijke problemen zijn motor voor vernieuwing
Sociale vraagstukken zijn de drijvende kracht achter innovatie. Deze actieve stellingname van de Rijksbouwmeester wordt gedeeld door zijn mede-initiatiefnemers en door 'het veld'. De oproep voor nieuwe vormen van wonen, zorg en ondersteuning leverde een enorme respons op. 174 teams - ruim 800 mensen - deden mee aan de prijsvraag. De teams waren verrassend breed van samenstelling met leden uit de wereld van de architectuur en stedenbouw, de technologiesector, welzijnsorganisaties, de zorg, de financiële wereld, overheden, gezondheids- en bewegingswetenschappen en de filosofie. De optimistische visie dat een stad die goed is ingericht voor ouderen en kwetsbaren een betere stad oplevert voor iedereen, spreekt aan.

'Denk niet in termen van verlies, maar in termen van maatschappelijke winst'

Floris Alkemade

b. Nieuwe coalities, nieuwe inzichten

De oogst van de prijsvraag WHO CARES laat zien dat bij het werken aan toekomstbestendige wijken de werelden van zorg en ruimtelijk ontwerp en inrichting nader tot elkaar komen. In het proces van de prijsvraag ontstonden nieuwe inzichten en veel meer onderling begrip. Zo is in de plannen niet alleen naar de ruimtelijke opzet van de wijken gekeken, maar ook naar de manier waarop de sociale structuren en het zorgnetwerk opgebouwd zijn. Nieuwe coalities hebben geleid tot nieuwe inzichten.

'De creativiteit van de ontwerpers was een inspiratiebron voor de zorg, die erg geformaliseerd is geraakt in protocollen'

Pauline Meurs

Voorbeeld 1

Care2Share (winnaar Groningen) bundelt al het zorggeld in het leefabonnement voor buurtbewoners, waaruit naar behoefte een toegankelijke woning en zorg betaald wordt en ook de openbare ruimte een nieuwe impuls krijgt.

Voorbeeld 2

De wijk als (t)huis (winnaar Sittard-Geleen) combineert een woonvorm voor meerdere generaties met een groene klimaat-adaptieve route door de wijk, die er voor zorgt dat ook dementerende ouderen veilig naar buiten kunnen.

c. Experimenteer meer, vooral met geld en regels

Om innovatie te stimuleren is er ruimte nodig om te experimenteren. Je moet ideeën uitwerken, prototypen ontwikkelen en testen. De inzendingen van WHO CARES laten zien dat de belangrijkste experimenteerruimte nodig is op het vlak van geldstromen en regelgeving en ook op het vlak van publiek-private samenwerking. Een voorbeeld is ruimte voor de koppeling van verschillende financieringsstromen of de incentive voor pensioenfondsen om te investeren in maatschappelijk rendement in plaats van financieel rendement. De inzendingen van WHO CARES geven een aantal voorbeelden die het waard zijn om verder uit te werken, te implementeren en te monitoren.

Voorbeeld 1

Who Dares (winnaar Rotterdam) introduceert een transformatiefonds om de ambitieuze plannen voor de wijk Carnisse mogelijk te maken. Een langdurige samenwerking tussen gemeente, (pensioen)fondsen, corporaties en marktpartijen.

Voorbeeld 1

Mark_us Familiehuis is een initiatief van een grote familie uit Sittard-Geleen. Zij leven met meerdere generaties samen op het erf van een hof.

Voorbeeld 2

Expeditie (winnaar Almere) stelt een aanpak voor waarin de financiering van zorgkosten wordt ontcoerd. De maatschappelijke baten van de ene activiteit worden gefinancierd met kostenbesparingen in de andere. Hiervoor is een samenwerking met (lokale) overheden, zorgkantoren en verzekeraars nodig.

Voorbeeld 2

BloemkoolburenBond en **hedendaagse hofjes** (winnaar Almere) is bij uitstek een plan dat niet van bovenaf wordt geregisseerd. De betrokken bewoners hebben weliswaar behoefte aan ondersteuning, maar kunnen het leven in meer of mindere mate zelf organiseren.

Een meesterlijke community is een concept voor huisvesting en ondernemerschap van kwetsbare jongeren op basis van wederkerigheid. Ontstaan uit een persoonlijke situatie en al bewezen op andere plekken.

d. Ga uit van de kracht van de wijk en bied ruimte aan bewoners

Persoonlijke betrokkenheid is een krachtige drijfveer, zeker bij een prijsvraag als deze. De jury kende twee eervolle vermeldingen toe aan teams die vanuit een sterk persoonlijk ideaal een plan indienden. Hoewel het voor veel burgers niet mogelijk was te participeren onderstrepen veel inzendingen de innovatiekracht van bewoners en hun vermogen om zelf hun omgeving en zorg in te richten. Deze initiatieven uit de samenleving dagen (lokale) overheden uit zich anders tot hun burgers te verhouden dan zij gewend waren.

'Nieuwe ideeën aanmoedigen, verbanden leggen tussen experts en burgers. Geen regelende overheid dus, maar een creatieve overheid. Dat levert praktische oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken en verstevigt het weefsel van de samenleving'

Bas Heijne

e. Design Thinking

WHO CARES was een ontwerprijsvraag. In multidisciplinaire teams werkten ontwerpers, zorgprofessionals, partijen uit onder meer de financiële sector en bouwpartijen samen. Teams werden uitgedaagd om niet probleemgestuurd, maar oplossingsgericht te werken volgens de definitie van Design Thinking. Belangrijke aspecten daarbij zijn het begrijpen en observeren van gebruikers, het testen van concrete voorstellen (prototypes) en het leren daarvan. Het werken aan plannen voor concrete locaties levert veel meer op dan het ontwikkelen van generiek toepasbare concepten.

'Wil je woonwijken echt toekomstbestendig maken, zorg dan voor teams van mensen die over de grenzen van hun discipline kijken. Een architect met antropologische inslag, een ontwerper die sociologisch geschoold is etc.'

Sabine Wildevuur (Waag Society)

De kunst van het samenleven

WHO CARES aanbevelingen

a. Richt een Community of Practice op

WHO CARES kaartte vraagstukken aan op het gebied van wonen, zorg en ondersteuning en leverde een veelheid aan oplossingen en vergezichten. Juist de nauwe samenwerking met een waaier aan betrokken partijen (gemeenten, provincies, zorgorganisaties, deelnemende teams) brak kokers open en resulteerde in plannen die nieuwe oplossingen suggereren, buiten gebaande paden en voorbij disciplinaire grenzen. Dit elan willen we samen met de teams en gemeenten bewaren en verder ontwikkelen. Een Community of Practice (CoP) is hier een goede vorm voor. Het begin is er al. Het is belangrijk dat de vernieuwende inzichten van WHO CARES verder worden verspreid en uitgewerkt. Ook moeten knelpunten verder onder de loep genomen worden, onder andere op het gebied van financiering, opdrachtgeverschap en technologie. Een grondige analyse van alle inzendingen brengt mogelijk nog andere opgaven aan het licht. Door het blijven volgen van de plannen tijdens de uitvoering kunnen belemmeringen op het gebied van wet- en regelgeving beter worden opgehaald en opgelost. De lessen uit deze en andere pilots worden actief via een platform gedeeld. In beginsel gaat het in de CoP dus om het delen en leren van de volgende inventarisaties:

- 1) Wat leren we van de ingediende plannen, welke elementen zouden breder toepasbaar zijn en wat helpt dan om die toe te passen, zodat het volume van de innovaties vergroot wordt?
- 2) Wat hebben de vier gemeentes nodig die de plannen van de winnaars gaan implementeren? Hoe kunnen ze elkaar helpen het vuurtje brandend te houden en wat kan ondersteuning van de CoP daarbij betekenen? Het feit dat Nederland zich heeft gecommitteerd aan het VN-Verdrag Handicap legt directe verantwoordelijkheden bij gemeentes voor wat betreft gelijke participatie van mensen aan de samenleving.
- 3) Welke andere kansrijke initiatieven zijn er op dit moment bij andere partijen, zoals bijvoorbeeld bij het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie of het Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg, en hoe kan kruisbestuiving leiden tot versnelling en meer volume?.

Ondersteuning vanuit de overheid is noodzakelijk om de verschillende partijen daadwerkelijk bij elkaar te brengen.

b. Investeer niet alleen in zorg, maar ook in wijken

Sociale segregatie en vereenzaming zijn serieuze en toenevende problemen. In de veranderende verzorgingsstaat is het belangrijk om de solidariteit tussen generaties en met kwetsbare groepen te behouden. Dit vraagt om een samenhangende aanpak van (formele en informele) zorg en ruimtelijke ingrepen in de wijk. Met het nieuwe kabinet is er gelukkig veel aandacht voor de verbetering van verpleeghuiszorg. Echter, slechts 5% van de 65-plussers maakt hier gebruik van. Het is van groot belang dat dit budget ook wordt ingezet voor investeringen in de verbetering van de zorg in de wijken en toerusten van huizen opdat mensen ook echt langer thuis kunnen wonen en het ontwikkelen van allerlei tussenvormen voor wonen en zorg.

- Investeer niet alleen in de aanpassing van de woningvoorraad, maar ook in de directe woonomgeving. In nieuwe inrichtingen van de woonomgeving die mensen verleiden naar buiten te gaan en ontmoetingen mogelijk te maken.
- Experimenteer daarbij met andere financieringsvormen en vormen van wijkzorg in netwerken waarin formele en informele zorg en hulp samen optrekken.

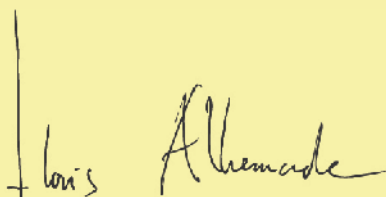

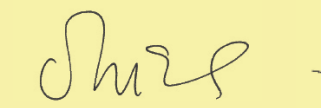
c. Vanzelfsprekend verduurzamen

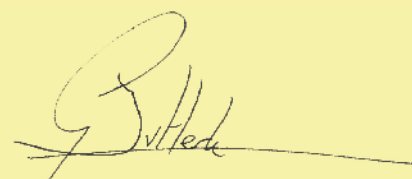
Niet alleen is het belangrijk om te werken aan de sociale duurzaamheid in wijken, maar de energetische duurzaamheid moet vanzelfsprekend worden meegenomen.

- Zie de duurzaamheidsopgave als kans om de vernieuwing op het gebied van wonen, zorg en ondersteuning te versnellen, bijvoorbeeld op het gebied van financiering.
- Hier is een belangrijke rol weggelegd voor de corporaties.

De initiatiefnemers van WHO CARES willen hiermee niet alleen de urgentie van het vraagstuk benadrukken, maar tevens juist nu, nu het thema hoog op de politieke agenda staat en veel publieke aandacht krijgt, het moment aangrijpen vervolgstappen te zetten. Door te leren van de experimenten van WHO CARES en daaruit verdere concrete activiteiten te stimuleren. Door het netwerk dat zich gevormd heeft een platform te bieden. Door de in gang gezette beweging rond de vorming van nieuwe vormen van wonen, zorg en ondersteuning tot verdere bloei te laten komen.

Floris Alkemade,
Rijksbouwmeester

Pauline Meurs,
voorzitter Raad voor Volks-
gezondheid en Samenleving

Gijsbert van Herk,
bestuursvoorzitter Stichting
Humanitas

**Een stad die goed
is ingericht voor
ouderen en kwets-
baren, levert een
betere stad op
voor iedereen.**

www.prijsvraagwhocares.nl